

GÜLŞENİYE VE GÜLDESTE

*Mustafa KARA**

Ali Mest Edhemî'nin Hayatı:

Buhara'dan Bursa'ya gelen dervişlerden biri de Ali Mest Edhemî'dir. Hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığımız Edhemî, Acem Reis mahallesinde dergahını kurmuş ve kendisini "mest" eden dünyayı etrafındaki insanlara da anlatmaya başlamıştır. Yâdigâr-ı Şemsî'nin verdiği bilgiye göre Çelebi Sultan Mehmed zamanında "cam-ı mematı nûş ve azm-i mahalle-i hamûş eylemekle zaviyesinde vâki' türbede edhem ü medhûş olmuşdur"¹ Bu dergâh Şemlelizâde Ahmed Efendi ile Gülşenî tarikatına geçmiştir.

Gülşeniye

Halvetiye tarikatının ikinci kurucusu (Pir-i Sâni) kabul edilen Seyyid Yahya Şirvani'nin (öl. Bakü, 868/1464) en meşhur müridi Aydın'lı Dede Ömer Ruşenî'dir. (öl. Tebriz, 892/1487) Dede Ömer'den feyz alan dervişlerin en meşhuru ise Diyarbakır'lı İbrahim-i Gülşenî'dir (öl. Mısır, 940/1533)

*Ruşenî uyandırdı cam-ı feyzi çünkü destine
Zahir oldu aleme raz-ı nihan-ı Gülşenî*

Bilindiği gibi tarikatlar arasında en çok kol ve şubeye sahip olan tarikat Halvetilik'dir. Önce Ruşeniye, Ahmediye, Cemaliye ve Şemsiyye diye dört ana kola ayrılan bu tarikat daha sonra yaygınlaşan kollarla birlikte bu rakam elliye yaklaşmıştır.

XVI. yüzyıldan sonra Osmanlı dünyasında yaygınlık kazanan tarikatlardan biri de Gülşenîliktir. Tasavvufî hayat kadar şiir ve musikî tarihimize de içiçe olan bu tarikatın tekkelerinden biri de Bursa'da hizmet vermiştir. Bursa sadece bu tarikata kucak açan bir şehir değil, aynı zamanda tarikatın adab ve erkânı ile ilgili temel bir eserin de yazıldığı yerdir: Şive-i

* Prof. Dr.: U.Ü. İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Tarihi Öğretim Üyesi

¹ Mehmed Şemseddin, Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsî I-II, haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Bursa 1997, s. 439. Ali Mest kelimesi zaman içinde Elmas'a dönüşmüştür. Elmasbahçeler semti adını bu yanlış kullanımdan almaktadır.

Tarikat-ı Gülşeniye. Gülşeniye'nin merkez tekkesi Kahire'de olmakla birlikte Anadolu ve Balkanlar'da yaygınlık kazanmış olan tarikatlardan biridir.

Şemlelizade Ahmed Efendi (öl. Bursa, 1089/1678)

Bursa'da doğdu. Tahsil ve terbiyesini ikmâl etmek için Mısır'a gitti. Medrese ilimleriyle meşgul olurken Edirne'li Muhyi-i Gülşenî'nin oğlu Hasan Efendi'nin vasıtasıyla Gülşenî dergâhına intisab etti. Seyr u sülûkunu tamamladıktan sonra 1060/1650 yılında anne-babasını ziyaret etmek üzere Bursa'ya geldi. Bir daha geri dönmeyen Ahmed Efendi bir taraftan Karaçelebizade Abdülaziz tarafından yaptırılan sıbyan mektebinde öğretmenlik yaparken, Ali Mest Edhemî Zaviyesi'nin yönetimini de üstlendi.

Şiirlerinde Rindî mahlasını kullanan Şemlelizade'nin "*Menakıb-ı İbrahim Gülşenî*" adlı eseri bize ulaşmadıysa da Gülşenî dergâhını bütün özellikleriyle ele alan "*Şive-i Tarikat-ı Gülşeniyye*" adlı mühim eseri elimizdedir². Vefatına "Mûtû keble en temûtû" ifadesiyle tarih düşürüldü.

Tarikatların adab ve erkanlarına tahsis edilen eserlerin belli konular hakkında bilgi verdiği bilinmektedir. Tarikat-ı Gülşeniye ise bu açıdan farklı ve dikkat çekici bilgileri de ihtiva etmekte, tekkenin sadece tasavvufî görünümünü değil, örf-adet ve törenlerden, mali kaynaklardan pişirilen yemeklere kadar pek çok konu hakkında bilgi vermektedir. Böylece sadece tasavvuf tarihi ile ilgili değil iktisadî, ictimai, hatta folklorik konulara kadar bir çok meseleye bu eserle ışık tutulmuştur.

Şimdi Edirneli Muhyi-i Gülşenî'nin (öl. Mısır, 1014/1606) *Menakıb-ı İbrahim Gülşenî* adlı eseri ile Bursalı Şemlelizade'nin *Şive*'sine dayanarak tarikatın adab ve erkanı ile tarihî gelişimine göz atılabilir:

SİLSİLE

1. Ömer Halvetî öl. Tebriz, 800/1397
2. Ahi Mirem Halvetî öl. Kırşehir, 812/1409
3. İzzeddin Türkmanî öl. Meraga, 828/1425
4. Sadreddin Hişyavî öl. Şamahı, 860/1455
5. Yahyay-ı Şirvanî öl. Bakü, 868/1463
6. Dede Ömer Ruşenî öl. Tebriz, 892/1486
7. İbrahim Gülşenî öl. Kahire, 940/1533
8. Emir Ahmed Çelebi öl. Kahire, 977/1569

² Bk. Muhyi-yi Gülşenî, *Menakıb-ı İbrahim Gülşenî* Neşr. Tahsin Yazıcı, Ankara 1982, s.502 vd.

KAHİRE-İSTANBUL

Gençlik yıllarında yazdığı şiirlerde **Heybeti** mahlasını kullanan İbrahim Gülşenî, mürcüdi Dede Ömer Ruşenî'nin kendisine bir gül vermesi ve "sen ol bağ-ı bekanın gülşenisin" ifadesi üzerine mahlasını değiştirmiş , tarikatın adı da bu kelimeye nisbet edilmiştir³.

Tarikat Kahire'den sonra, Diyarbakır, Edirne, Bursa ve İstanbul'da teşkilâtlanmıştır.

İbrahim Gülşenî'nin Kahire'de Babu'z-züveyla (Demirkapı yakınlarında) yaptırdığı merkez dergâha kendisinden sonra oğlu Emir Hayali Efendi olarak da bilinen Emir Ahmed Çelebi (öl. 977/1569) postnişin oldu. Bu dergâhta daha sonra Ali Safvetî, Hasan-ı Ahsen, İbrahim Efendi, Ahmed Efendi, Ali Efendi, Muhyizade Emir Hasan mürcüd olarak görev yapmışlardır. İbrahim Gülşenî'nin diğer iki halifesinden Âşık Musa Efendi'yi (ö. 971/1563) Edirne'ye, Sarı Saltuk diye de anılan Sadık Efendi'yi (öl. 961/1553) Diyarbakır'a göndermiştir.

Şemlelizade Ahmed Gülşenî'nin verdiği bilgiye göre XVII. Yüzyılda Diyarbakır'da dört, Edirne'de ve İstanbul'da iki, Bulak, İskenderiye, Mekke, Halep, Urfa, Antalya, Şam ve Bursa'da birer Gülşenî dergâhı vardır⁴. Bursa'da Ali Mest Edhemî Dergâhı Şemlelizade ile Gülşeniye'ye intikal etmiş, daha sonra bu dergâhta Mehmed Halife, Ali Rıza Efendi ve Seyyid Mehmed Hamdi postnişin olmuşlardır⁵. İbrahim Gülşenî İstanbul'dan Mısır'a dönerken halifelerinden Hasan Zarifî Efendi'yi (öl. 977/1569) İstanbul'da bırakmıştı. Hasan Zarifî Efendi'nin biri Rumelihisarı'nda diğeri Langa'da olmak üzere yaptırdığı iki tekke ile Gülşenîlik İstanbul'da tanınmaya ve yayılmaya başlamıştır.

İstanbul'da kısa veya uzun süreli bu tarikatın faaliyetlerine tahsis edilen Gülşenî tekkeleri şunlardır:

1. Durmuş Dede Tekkesi: Hasan Zarifî Efendi tarafından Rumelihisarı'nda kurulmuş daha sonraki asırlarda Cerrahîliğe geçmiştir.

2. Hulvî Efendi Tekkesi: Lemezât-ı Hulviye⁶ sahibi Cemaleddin Mahmud efendi (öl. 1064/1653) tarafından Şehremini'de kurulan tekke önce Kadirîliğe, daha sonra Rifaîliğe bağlanmıştır. Tekke musikîsinin en meşhur

³ Muhyi-yi Gülşenî, *Menakıb-ı İbrahim Gülşenî*, M. Fenâî Efendi, *Şerh-i Ma'nevî*, İst. 1289, s. 152. A. mlf. *Terceme-i Hal-i Hazret-i Pir İbrahim Gülşenî*, İst. 1289, s. 1-24, Kara, Mustafa, "Gülşenîlik" DİA, İst. 1996, XIV, 256-259; Tanman, M. Baha, "Gülşenîlik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Yst.1994, III, 442-444.

⁴ Şive, s. 547.

⁵ Bk. Mehmed Şemseddin, *age.*, s.439-440.

⁶ Nşr. Mehmet Serhan Tayşi, İst. 1993.

bestekârlarından biri olan Şiruganî Ali Efendi (öl. 1126/1714) uzun yıllar bu tekkede postnişin olarak hizmet vermiştir.

3. Gülşeni Tatar Efendi Tekkesi: Kaynaklarda Gülşenîhane olarak da zikredilen bu dergâhın kurucusu Hasan Sezai Efendi'nin halifesi Tatar Şeyh Hasan Efendi'dir (öl. 1180/1766).

4. Gürcü Ali Efendi Tekkesi: Hasan Sezai Efendi'nin (öl. 1150/1737) diğer halifesi Gürcü Şeyh Ali Efendi (öl. 1187/1773)'nin Balat-Eğrikapı'da kurduğu bu tekke 1925'e kadar Gülşeniye'ye bağlı olarak faaliyet göstermişti.

5. Sofular Tekkesi: Fatih Sofular mahallesinde kurulan bu tekke bir dönem Gülşeniye'ye bağlanmıştır.

6. Peyk Dede Tekkesi: Silivrikapı'da Hasan Sezai Efendi'nin halifelerinden Peyk Dede diye tanınan Ahmet Remzi Efendi tarafından kurulmuş daha sonra Kadiriye'ye geçmiştir.

7. Sarmaşık Tekkesi: Edirnekapı'da Peyk Dede'nin halifesi Seyyid İsmail Efendi (öl. 1198/1783) zamanında Gülşenî dervişlerine hizmet vermiştir.

8. Başçı Tekkesi: Haseki'de XV. Yüzyılda mescid olarak yapılan bu bina Mehmed Said Efendi'nin (öl. 1217/1802) postnişin olmasıyla Gülşenî dergâhına dönüşmüştür.

9. Süleymen Efendi Tekkesi: Beykoz'da kurulan bu tekke Hafız Ahmed Efendi (öl. 1212/1797) zamanında Gülşeniye'ye bağlanmıştır.

10. Ümmî Sinan Tekkesi: Zekaizade Tekkesi olarak da bilinen bu dergâhta Gülşenî Ali Efendi (öl. 1219/1804) altı yıl postnişin olmuştur⁷.

İstanbul-Viyana hattında var olan tasavvuf dünyasını inceleyen Nathalie Clayer'in çalışmaları ise tarikatın Balkanlardaki tekkeleri ve yaygınlığı hakkında bilgi vermektedir⁸.

KAHİRE –BURSA

Kahire, Gülşenî Dergâhı'nda yetişip Bursa'ya gelen sadece Şemlelizâde değildir. Kahire'nin atmosferini Bursalılara ulaştıran daha bir çok derviş vardır. Özellikle bestekâr gülşenîlerden iki tanesini daha tanıtmak gerekir⁹.

⁷ Tanman, "Gülşenîlik" *İst. Ansiklopedisi*, III, 443.

⁸ *Mysiques Etat Et Societe*, Leiden 1994.

⁹ Ergun, S. Nuzhet, *Dini Musiki Antolojisi*, İst. 1942, I, 51.

1-Sadayî (öl. 1066/1655)

İstanbulu olan Sadayî, Mısır dönüşü Bursa'ya gelmiş ve bu şehirde vefat etmiştir. Şu iki beste onundur:

*Gelmişem vahdet elinden aşk ile cihane ben
İçmişem cam-ı ezelden olmuşam mestane ben*

Saba makamında bestelenen bu İlahî'nin sözleri İbrahim Sinanî'ye aittir. Sözleri Yunus'a ait olan şu İlahî'yi de buselik makamında bestelemiştir:

*Bir dürr-i yetimim kim görmedi beni umman
Bir katreyim illaki ummana benim umman*

2-Kefeli Derviş Abdi (öl. 1107/1695)

Mısır dönüşü bazı Anadolu şehirlerini gezen Derviş Abdi, Bursa'da karar kılmıştır. Şu besteler onundur:

Devr idüb geldim cihana yine bir devran ola

N. Mısırî

Yüzünü görelî hayran olmuşam

E. Rumî

Cemi' enbiyalardan Muhammed cümlemin şahı

E. Rumî

Yüregime dost derdi vurdu dürlü yareler

E. Rumî

EVİRÂD VE EZKÂR

Muyi-i Gülşenî'nin ifadesine göre tarikat dört esas üzerine kurulmuştur. Kur'an-ı Kerîm, Sünnet, velilerin sözleri ve bir mürid-i kâmile intisab etmek. Mürid-i kâmile intisab ettikten sonra nasıl programla dervişler eğitilecektir?

Bilindiği gibi her tarikatın gönül eğitimi için geliştirdiği usuller, evrâd ve ezkârı farklıdır. Gülşenî'nin evrâd ve ezkârının zaman ve mekanı hakkında şunlar söylenebilir:

Sabah namazından sonra Yâsin Sûresi okunduktan sonra bunun üçte biri kadar da âyetler tilâvet edilir. Sesli tevhid, âyet ve dualar okunduktan sonra herkes hücrelerine çekilir. Mümkün olursa işrak namazı da eda edilir.

Öğle namazından sonra Mülk Sûresi ve tevhid. İkinci namazından sonra Nebe' Sûresi, Akşam namazından sonra evvabin namazı, yatsı namazından sonra Mülk Sûresi ve tevhid okunur. Gecenin son üçte birlik diliminde herkes kendi hüccesinde tehecüd namazı kılar. Ayrıca **Evrâd-ı Fethiye** olarak Allahümme Ya Latîf, Ya Hafız, Ya Dafi', Ya Manî', Ya Rafî', Ya Allah ile **Evrâd-ı Kahriye** olarak bilinen Kadir, Muktedir, Kaviyy, Kaim, Kayyum, Kuddus, Kahir isimleri yatsı namazından sonra 40 kere okunur. Fecirden sonra Ya Dafi', Ya Manî', Ya Allah (450 kere); öğleden sonra bela ve musibetlerin def'i için Ya Rauf, Ya Vedûd, Ya Allah (470 kere); kalb huzurunu temin için ikindiden sonra Ya Basît, Ya Muiz, Ya Allah (275 kere), Akşam namazından sonra ise 415 kere Ya Rahim, Ya Allah, Ya Aziz, Ya Allah tekrar edilir.

Sesli olarak yapılan zikir, halka halinde bulunan dervişlerin, Şeyh efendinin işareti ile Fatiha'dan sonra tevhid çekmeleri ile başlar. Oturarak yapılan (kuudî) zikirten sonra ayağa kalkılır ve kıyamî zikir başlar. Hû ve Hayy isimleri okunur. Bu esnada zâkirler "Gülşenî Savtı" adıyla bilinen kısa güfteli, ağır tempolu çok tekrarlanan ilahiler okurlar. Savt okunurken hiçbir saz çalınmaz. Zikrin temposu hızlandığında ilahiler okunmaya başlanmasıyla birlikte, kudum, mazhar, bendir gibi vurmali sazlar kullanılır. Bu arada dervişler el ele tutarak bir daire meydana getirirler ve sağdan sola doğru yürümeye başlarlar. Dervişler sol ayaklarını "kutubhane" denilen zikir halkasının merkezine, sağ ayaklarını ise ters yöne doğru atarlar. Sol ayakla birlikte bedenlerini öne doğru eğerken sağ ayakla doğrulurlar. Bu hareket yukarıdan bakıldığında bir gül guncasının açılıp kapanması gibi görünür. Gülşenî tacının pembe renkli ve yeşil destarlı olması da bu görünümü daha estetik bir hale getirmektedir. Ayin, okunan Kur'an ve yapılan dúa ile son bulur.

Zikir meclislerinin sesli olması sebebiyle şiir ve musiki ile yakından ilişkisi olan tarikatlardan bir tanesi de Gülşenîye'dir. Gerek Kahire'deki merkez dergâh gerekse İskenderiye'deki Gülşenî tekkesi âyinlerini devamlı olarak Türkçe ilâhilerle icra etmesi ayrı bir önem taşımaktadır. İstanbullu Derviş Sadayî, Edirneli Şaban Dede, Hüdayî Çelebi, Abdülgani Efendi Gülşenî tekkelerinde yetişen meşhur zâkirbaşı ve bestekârlardır. Türk musikisinin en büyük şahsiyetlerinden biri olan Ali Şirugani (öl. 1126/1714) de Gülşenî'dir. 100 dolayında kâr, beste, murabbâ, 600 kadar savt, tesbih, ilahi, durak, naatın bestekârı olan Ali Şirugani aynı zamanda musiki tarihimizin en velûd şahsiyetlerinden bir tanesidir.

Ali Şiruganî tarafından bestelenen bazı ilahilerin ilk mısraları şöyledir:

*Ey garib bûlbûl diyarın kandedir
Bir haber ver gülizarın nerededir*

N.Mısrî

*Zat-ı Hak'da mahrem-i irfan olan anlar bizi
İlm-i sırda bahr-ı bî-payân olan anlar bizi*

N.Mısrî

*Gül müdür bülbül müdür şol zar u efgan eyleyen
Ten midir ya can midir hem arşı bayram eyleyen*

N.Mısrî

*Ömür bahçesinin gülü solmadan
Uyan ey gözlerim gafletten uyan*

Yunus

*Mevlâm ver aşkını bana
Hayranın olayım senin
Bülbül gibi cemâline
Nalânın olayım senin*

Nizamoglu

*Bağ-ı cemale çün irem
Vuslat gülün anda direm
Hakkın tecellisin görem
Ben Hû direm ya Hû direm*

A: Nurî

*Bakub cemâl-i yare
Çağırırım dost dost
Dil oldu pare pare
Çağırırım dost dost*

N. Mısrî

MEVLEVİLİK VE GÜLŞENİLİK

Tarikatların adab ve erkan esaslarında birbirine benzerlikler her zaman olmuştur. Fakat Mevlevîlik'le Gülşenîlik arasında bu benzerlikler daha çok görülmektedir. Mevlana'nın 26.000 beyitlik Mesnevî'sine nazire olarak İbrahim Gülşenî tarafından yazılan 40.000 beyitlik Farsça Manevî bu benzerliğin ilk belgesidir.

*Gülşenî dervişi güldür, goncalardır Mevlevî
Bülbül-i şeyda okur geh Mesnevî geh Manevî*

Mevlevîlik Mevlana'nın oğlu Sultan Veled döneminde teşkilâtlandığı gibi Gülşenîlik de İbrahim Gülşenî'nin oğlu Ahmed Çelebi zamanında kuruluş safhasını tamamlamıştır.

1524'te Kahire'de yapımı tamamlanan merkez dergâhın birkaç hücresi Mevlevî dervişlerine ayrılmış, bu hücrelerde sürekli olarak Mesnevî ve Manevî okunmuştur. Gülşenîye'de pir makamında bulunan postnişine Çelebi, yeni intisab eden dervişe nev-niyaz denmesi de bu kültürel alışverişin neticesidir. Gülşenî tacı Mevlevî sikkesine benzediği gibi Bektaşî tacından da etkilenmiştir. Bu benzerlik şekilden başka fikir ve yorumda da vardır. Nitekim İbn Sadruddin Şirvanî (öl. 1036/1627) tarafından kaleme alınan Tercümanü'l-Ümem adlı eserde batıl tarikatlar sıralanırken Bektaşîlik'le birlikte Mevlevîlik ve Gülşenîlik de zikredilmiştir¹⁰. Eserin 10. Babı Melahidetü's-sufiyye ayrılmıştır: "Sufiye ve meşayih ziyinde melahideden bir taife vardır ki kendülerin meşayih suretinde gösterürler. Enva-ı şeyd ve zerk ile kulub-ı avam belki ekabir-i enam olan kimesneleri teshir idüb celb-i hutam-ı dünya iderler. Ve belki çok kimesne-i ekabirden itikad-ı zendaka ve ilhada biragurlar. Fî zamanına Mevlevî ve Gülşenî ve Bektaşî namına olan ışıklar ekser melahidelerdür. Ve bu taife dahi çok fırkadır." Aşık Çelebi divan şairi Usulî'yi Şeyh Şeyh İbrahimîlere ait ilhad tohumunu eken bir şair olarak tanıtmıştır.

TEPKİLER

Çivizade'nin oğlu Mehmet Efendi Mısır kadısı iken Gülşenîler aleyhinde fetva vermiş, onların sapık, mülhid ve zındık olduklarını, kestikleri hayvanların yenemeyeceğini, imamlıklarının caiz olmadığını beyan etmişti. Durum Müslümanlar arasında sıkıntı meydana getirdiği için mesele Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'ye arz edildi. Çivizade'nin tesbitlerinden sonra karşı görüşleri de ihtiva eden uzun bir soruya şeyhülislâmın verdiği cevap şöyledir: "Ehl-i sünnet ve cemaat itikadı üzere olub Şer-i şerif muktezasinca amel edib selef-i salihin tarikine sâlik olan kâinen mâkân makbuldur. Şeyh İbramîdir demekle onlara dahl ve taarruz caiz değildir."

Ayrıca bu fetvadan, İbrahim Gülşenî'nin bazı şikâyetler üzerine İstanbul'a celb edildiği ve söz konusu şikâyetlerin gerçek olmaması üzerine

¹⁰ Fığlalı, Ethem Ruhî, "İbn Sadruddin eş-Şirvanî ve İtikadî Mezhepler Hakkındaki Türkçe Risalesi", *AÜİFD*, C. XXIV, s.270.

tekrar Mısır'a gönderildiği anlaşılmaktadır. İbrahim Gülşenî'nin "Farzlardan sonra dikkat edeceğimiz ilk şey padişahın hizmetinde kusur etmemektir"¹¹. ifadesini bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Gülşenî dervişlerinin bazı fikir, davranış ve yorumlarından dolayı İstanbul yönetiminden tepki görmeleri¹² onları şeriat-tarikat konularında daha dikkatli olmaya sevk etmiştir.

Ey olan sermesti asitan-ı Gülşenî
Ayn- irfan-ı şeriattır nişan-ı Gülşenî

beyti bunu gösterdiği gibi

Rum mer 'ay-ı nefis u bedendir
Mısır mesken-i gülşen u ruşendir

ifadesi de Osmanlı idaresine bakış tarzını ortaya koymaktadır.

Gülşenîler'in vahdet-i vücud anlayışını benimsemeleri de tepki görmelerinin sebeplerinden biridir. İbrahim Gülşenî'nin mürsidi Dede Ömer Ruşenî'nin bir *Fusûs* hayranı olduğu hatta *Fusûs* okutması sebebiyle sert tenkitlere maruz kaldığı ve Karabağ'da bulunduğu sırada *Fusûs*'un yakıldığı bilinmektedir¹³.

Ruşenî'nin vefatından sonra Sultan Yakub devrin meşhur âlimleriyle İbrahim Gülşenî'nin *Fusûs*'un tenkide konu olan meseleleri üzerine toplantılar ve tartışmalar yapmıştır. Bu meclislerde yapılan münakaşalar neticesinde Gülşenî'ye hak veren bazı âlimler ona intisab etmişlerdir. Bunlardan Mevlana Abdulganî "*Tardu'n-nusûs an hususi'l-Fusûs*" Mevlana İsmail ise "*Reddu'n-nusus ani'l-Fusûs*" adlı eserleri kaleme almışlardır¹⁴. Gülşenîler'in sert tepki görmeleri onları zamanla daha ılımlı bir ifade kullanmaya sevk etmiştir. Hasan Sezai *Mektubat*'ında "mülhidler ile görüşmeyesin, Ehl-i sünnet, şeriat ve tarikatı muhkem olanlarla yar u karında ol"¹⁵ demesi de bu tavırlarla ilgili olmalıdır.

Diğer taraftan hiç değilse kuruluş yıllarında Gülşenîlik'le Nakşibendîlik arasında bir yakınlığın olduğu bilinmektedir. Bunun en açık delili Ahmed Hayalî'nin Muhyî-i Gülşenî'den, Gülşenîler'le birlikte Nakşîler'le ilgili bilgilerin de toplanmasını istemesidir. *Mektubat-ı Sezai*'de rabita konusu anlatıldıktan sonra "tarikat-ı nakşibendiyede hoş der dem, buyurulduğu budur" ifadesine bu açıdan bakılabilir. Tarikata mensup olanlar üç gruptur: Derviş, abdal, sûfi. Bu üç grup insan da ya Halvetî veya Celvetî'dir. Dervişle abdal seyr u süluk halinde olanlar için kullanıldığı gibi

¹¹ *Menakıb*, s. 376.

¹² Düzdağ, Ertuğrul, *Ebussuud Efendi Fetvaları*, s. 192-193.

¹³ *Menakıb*, s. 180.

¹⁴ *Menakıb*, s. 181.

¹⁵ *Age.*, s. 9.

sûfî, tasavvufî eğitimini tamamlamış kimsedir. Dervişle abdal arkadaşlık yapar, beraber seyahate çıktıkları halde sûfîlerle bu anlamda bir yakınlıkları olamaz. Çünkü hal, makam, meşreb ve üslûpları farklıdır¹⁶.

Gülşenî dervişleri için rengarenk elbiseler, çok geniş, yırtmaçlı uzun hırkalar giymek, şemle yerine sarık ve şal sarınmak, sarı papuç giymek, gümüş bıçak ve yüzük taşımak, elde, belde tesbih, kalem gezdirmek kendi odasından başka yerde nafîle namaz kılmak, dervişler namaza başlarken abdest almak, namazda ilk safta yer tutmaya çalışmak, yolda yürürken sağa, sola bakmak gibi davranışlar uygun değildir.

NİL GEZİSİ-BULAK SEFASI

Gülşenîhane olarak da isimlenen tekkenin içinde herkes kendine verilen görevi yapar. Derviş odalarının kapıları gece gündüz bir bez parçasıyla kapalıdır. Bir başka odaya gitmek gerektiği zaman kapının yan tarafında durulur ve alçak sesle “hu” denilir. Cevap olarak “Hu” sesi gelirse bu sefer “destur” denilir. İçeriden de “destur” denilirse girilir. Ses gelmezse yine yavaş ve sessizce hücreye dönülür. Daha sonra karşılaştıklarında ziyaret sebebini söyleyip söylememekte serbesttir. Tekke içindeki sükuneti temin için takunya değil hasır papuç giyilir. Zakirbaşının odasından başka yerde de zikir yapılmaz.

Postnişin olan zat,ailesiyle birlikte tekkenin bir bölümünde (meşruta) oturur. Tarikatçı Dede, ihtiyar dervişler, nev-niyazlar, dost ve muhibler için de özel yerler yapılmıştır. Merkez tekkede bir de sandık vardır. Herkes parasını bu sandığa koyar, gerektiğinde ihtiyacı kadar alır harcardı. Çeşitli memleketlerden Kahire'deki merkez Dergâha gelen derviş veya derviş adaylarının programları da belli kaidelere göre yapılırdı. Tekke kapısına gelen misafir yüksek sesle “Hû” der. İçerdekiler de yüksek sesle “Hû” derlerse içeri girer, tarikatçı efendinin, zakirbaşının, türbedar dedenin ellerini öper, diğer dervişlerle musafaha ve muanaka eder. Kendisine müstakil bir oda tahsis edilir, buna imkân bulunmazsa bir dervişle hücredaş olur. Büyük bir ilgi, sevgi ve iltifat ile karşılanan misafirlerin belli ihtiyaçları giderildikten sonra ikinci gün tekke şeyhi ile tanıştırılır, bilgi ve haber alışverişinde bulunulur. Daha sonraki gün Nil gezisi tertiplenir, Cumartesi günleri ise Bulak sefasına ayrılır¹⁷.

*Ululuk ister isen hidmet eyle
Ayak bir bir basarlar nerdûbane*

¹⁶ Şive, s. 507.

¹⁷ Şive, s. 518.

Üç günlük misafirlik bittikten sonra kendisine tekkedeki 36 görevden bir tanesi verilir.

Gülenîler, zaman içinde Mevlevîlik ve Bektaşîlik başta olmak üzere bazı tarikatlarla alış verişte bulundularsa da tekke kültüründe var olan bazı terimlerin kullanılmasını pek hoş karşılamamışlardır. Aşk olsun, hû dost, dinim dünyam, eyvallah, derviş-i dervişan nefes haktır, gizli yok erenler, erenler şahı erenlere ayandır. Aşık-güzel aşık, gönüle nazar ettin, nazarın var olsun, gönül kalsın yol kalmasın, üç beş dem didâr görelim şahım hünkârım, padişahım, güzel can zahir batın gözliye, gönüle mürüvvet nazarın gibi terim ve deyimleri kullanmak bir nevi iftihar ve dervişliği faş ettiği için kullanılmamasını tavsiye etmişlerdir.

*Sırrı-ı aşkı şöyle pinhan it derun-ı sinede
Dil haberdar olmasun ruh-ı revanun duymasun*

Tarikatın adab ve erkanına riayet etmeyenler önce tenbih edilir, sonra te'kid edilir, olmazsa cezalandırılır. Bundan da netice alınmazsa seyahat verilir. Bu seyahat şekil olarak değilse bile gerçekte tarikattan ihraç anlamına gelir. Ancak İbrahim Gülşenî'ye göre böyle duruma düşen dervişler seyahat verilse bile cezalandırılmamalı, tac ve hırkası hemen alınmamalıdır. Çünkü bu kıyafetin vereceği otokontrol yolu ile kendisini muhasebeye çekip tekrar tekkeye dönebileceğinin dikkate alınmasını tavsiye etmiştir¹⁸.

LİTERATÜR

Tarikatın literatürünü daha önceki asırlarda kaleme alınan tasavvuf klasikleri bir tarafa Gülşenî'nin mürşidi Dede Ömer Ruşenî'nin eserleri ile başlatmak gerekir. Ruşenî'nin şiirle tasavvufî fikirleri ifade etme geleneği müridi tarafından devam ettirilmiş¹⁹ 17.000 beyitlik Türkçe Divan ve 40.000 beyitlik Manevî adlı Farsça eserini kaleme almıştır. Şu meşhur beyitler Ruşenî'nindir:

*Tasavvuf külli geçmekdür özinden
Dahi incinmemekdür il sözünden*

*Tasavvuf Hak yolından çıkmamakdur
Tasavvuf kimse gönlin yıkmamakdır*

*Tasavvuf kalbi Hakka bağlamakdur
Yüregin aşk odıyla dağlamakdur*

¹⁸ Şive, s. 531.

¹⁹ Uzun, Mustafa, , "Dede Ömer Ruşenî" *DIA* , İst. 1994, IX, 81-83.

*Tasavvuf yâr olub, bâr olmamakdur
Gül-i gülzar olub hâr olmamakdur.*

Lali Muhammed Fenai *Terceme-i hal-i Hazret-i Pîr İbrahim-i Gülşenî* (İst. 1289)'nin yanında *Manevî*'nin ilk 500 beytini *Şerh-i Manevî* (İst. 1289) adıyla Türkçe şerh etmiştir. Bu şerhte bazı tasavvufî terimler yeni tasniflerle tarif edilmiş ve bilgi verilmiştir.

Şerh-i Manevî'ye göre ayn'ul-ıyanın on şubesi vardır. Lahza, dikkat, safa (telvin), surûr, sır, teneffüs, gurbet, fark, gaybet, temekkün. Temekkün'ün ihtiva ettiği hakikatların isimleri şunlardır: Mukaşefe, müşahede, muayene, hayat-ı hakiki, kabz, bast, sekr, sahy, ittisal ve infisal. İnfisal ise on dekaiki ihtiva eder: Marifet, fena, beka, hakikat, telbis, vucud, tecrid, tefrid, cem ve tevhid²⁰. Muhyi-i Gülşenî'nin mürcüdi Ahmed Hayalî'nin tavsiyesi üzere kaleme aldığı *Menakıb-ı İbrahim Gülşenî* adlı eser tarikatın oluşum safhası ile ilgili bilgiler verirken dönemin siyasî, fikrî, tasavvufî atmosferini de aktarmıştır. *Menakıb-ı İbrahim Gülşenî* ile *Şive-i Tarikat-ı Gülşenîye*'ye yukarıda işaret edilmişti. Bursa Gülşenî dergâhında postnişin olan Şemlelizade Ahmed Efendi *Şive-i Tarikat-ı Gülşenîye* adlı eserinde tekke içi hayatı bütün adab ve erkânıyla birlikte tanıtmıştır. Bu tarz eserlerin tasavvuf tarihinde çok az olduğu da ilave edilmelidir. Ruşenî ve Gülşenî başta olmak üzere tarikatın ileri gelenleri hakkında geniş bilgiler veren eserlerden biri de Mahmud Celaleddin Efendi'nin *Lemezât* adlı eseridir.

Gülşenî tekkelerinde, Ruşenî ve İbrahim Gülşenî'den sonra en çok okunan Divan Edirne Gülşenî Dergâhı postnişini Sezai'ye aittir. Bu eser Sezai'nin mürcüdi La'fî Fenaî Efendi'nin divançesi ile birlikte Bulak'ta basılmıştır.(1256)

Mektubat-ı Hazret-i Sezai ise *Şerh-i Manevî* ile birlikte 1289'da İstanbul'da basılmıştır.

Nihayet Gülşenîye ile ilgili olarak Haririzade'nin *Tıbyan*, Hüseyin Vassaf'ın *Sefine*, Sadık Vicdanî'nin *Tomar* isimli eserlerine de bakmak gerekir.

Bunlardan başka Usulî başta olmak üzere, Arifî, Bülendî, Hamdî, Rindî, Semaî, Şifayî gibi bir çok sanatkâr Gülşenî tekkelerinden feyz ve ilham alan şairlerdendir. Zamanla Edirne ve Hayrabolu'da kurulan pek çok Gülşenî tekkesi bölgede yetişen şairlerin bu tarikata meyletmelerine sebep olduğu söylenebilir.

*Tarik-ı Hakka her aşık birer yoldan sülûk eyler
Bezm-i semt-i hakikatta bir özge rahımız vardır*

²⁰ *Şive*, s. 152-157.

GÜLŞENİ GÜLDESTESİ

Tekkenin iç atmosferi ile şairlerin iç dünyaları arasında kurulan köprüler bilinmektedir. Tekke şiiri ile bizim şiirimiz arasındaki sağlam bağ ve irtibatlar da ortadadır. Bu açıdan her tarikatla ilgili pek çok şiir yazıldığını, söylemek hiç de mübalağalı bir ifade değildir. Bu şiirler ya tarikatın kurucu mimarlarına ithaf edilmiş veya tekkenin terimlerinden biri şiirin imkânlarıyla aktarılmış veya tasavvufî bir hâl şairin kelimeleriyle terennüm edilmiştir.

Burada Gülşenîye ile ilgili bir güldeste bu tarikatla ilgili şiirlerden bir demet sunulacaktır. Şiirlerin çoğu tarikatın ikinci pîri olarak bilinen Mora doğumlu Sezaî'ye (öl. 1150/1737) aittir. Fenaî mahlaslı La'li Efendi (öl.1113/1701) Sezaî'nin mürididir. Divan edebiyatının önde gelen isimlerinden Usulî ise (öl. Vardaryenicesi, 945/1538) bizzat İbrahim Gülşenî'den bu gülü koklamış olan bir dervîştir.

GÜLŞENİ SULTAN

Arşullahdan bir cân uçtu
Geldi şehri-i Mısır'a düştü
Gavsîyyet tahtına geçti
Gülşenî sultan-ı hû

Türbesinde her bir oğlu
Hakikat gülşeni gülü
Dâim öter her bülbülü
Gülşenî sultan-ı hû

Yâd eden dâimâ ismin
Nûra gark eyledi cismin
Feth etti nefsi tılısmın
Gülşenî sultan-ı hû

Evliyânın serveridir
Tâliblerin rehberidir
Âşıkların dilberidir
Gülşenî sultân-ı hû

Kullarının en ednâsı
Cihânın oldu dârâsı
Sezâyî'nin temannâsı
Gülşenî sultân-ı hû

Sezaî

GÜLŞENÎYİM GÜLŞENÎ

Şems-i cem-i bezm-i hû'dan pûr-ziyâdır **Rûşenî**
Sâkî-i câm-ı ezelden rehnümâdır **Gülşenî**
Geldi bu mısırâ-ı dile dilden derim dâim bunu
Gülşenî'yim Gülşenî'yim Gülşenî'yim Gülşenî

Diller içre vahdet esrârın **Hayâli** etti nakş
Eyledi nâsûtiye keyfiyyet-i lâhût bahş
İrtibât etti o şemse iş bu gönlüm zerre-veş
Gülşenî'yim Gülşenî'yim Gülşenî'yim Gülşenî

Safvetî'nin cezbesei ervâhı kılıp pür-ziyâ
Nazara senden geldi ecsâma küdüretten rehâ
Biltüb erbâb-ı hakikat kim değil cây-ı cefâ
Gülşenî'yim Gülşenî'yim Gülşenî'yim Gülşenî

Bâğ-ı kavseyn ü "ev-ednâ" sünbülüdür **Şeyh Hasan**
Li-meallah Gülşenî'nin bir gülüdür şeyh Hasan
Mürşidinin mürşidi gerçek velidir şeyh Hasan
Gülşenî'yim Gülşenî'yim Gülşenî'yim Gülşenî

Et **Fenâyî** pîr-i bîrden nûr-ı envâr iktibâs
Bulasın "İnnî enallah" nûrun ile iltimâs
Silsilen kime erdi dersen bana ey hak-şinâs
Gülşenî'yim Gülşenî'yim Gülşenî'yim Gülşenî

La'î Efendi

LA'LÎ GÜLŞENÎ

Şâh-râh-ı âlem-i itlâka girdim sıdk ile
Kutb-ı âlem şeyh-i La'î Gülşenîdir rehberim
Himmetiyle menzil-i maksûda erdim sıdk ile
Kutb-ı âlem şeyh-i La'î Gülşenîdir rehberim

Feyz eriştirdi kemâl-i neş'e-i insanla
Cân ile menzillerin gösterdi çeşm-i irfân ile
Âşinâ etti beni ol âlem-i irfân ile
Kutb-ı âlem şeyh-i La'î Gülşenîdir rehberim

Cezbesiyle gönlümün mülkünü teshîr eyledi
Himmetiyle bu harâb-âbâdı ta'mir eyledi
Bir nefesle zulmetim tebdîl ü tenvîr eyledi
Kutb-ı âlem şeyh-i La'î Gülşenîdir rehberim

Mülk-i tende pâdişâh etti beni ol zü'l-himem
Bende bir sır sakladı bîgâneye ammâ demem

Feyz-i Hakk'a essalâ ettim bugün gelsin ümem
Kutb-ı âlem şeyh-i La'î Gülşenîdir rehberim

Bu Sezâyî'den beyâna geldi nutk-ı Gülşenî
Söyleyen oldur dilinden perde etmiştir beni
İkilik vehmin aradan sürmeyen bilmez beni
Kutb-ı âlem şeyh-i La'î Gülşenîdir rehberim

VELAYET GÜLŞENİ

Ey velâyet gülşeninini bâğı-bânı Gülşenî
Vey kitâb-ı vahdetin esrâr-ı hânı Gülşenî

Bûy-ı enfâsı dimâğ-ı cânı ta'tîr eyledi
Nefhasından feyz-yâb etti bu cânı Gülşenî

Gülşen-i tevhîde gelsin sıdk ile erbâb-ı aşk
Her gelen uşşâka çekti armağanı Gülşenî

Bir nefeste mürdeler bulur hayât-ı dâimi
Nefha-i rûhu'l-kuds'tür câna cânı Gülşenî

Menzilin sordum Sezâyî rûh-ı kudsîden dedi
Kulle-i Kâf-ı hidâyet âşiyânı Gülşenî

Sezâyî

HİDAYETİN FEYZ MENBAI

Menba'-ı feyz-i hidâyetdir makâm-ı Gülşenî
Cây-ı emn-âbâd imiş dârü's-selâm-ı Gülşenî

Nefs-i Nemrûd'un odun gülzâr eder âşıklara
Rûşenî bahş-ı dil oldu dilde nâm-ı Gülşenî

Pâdişâh-ı âleme etmez nigâh-ı iltifât
Âlemin sultânıdır kemter gulâm-ı Gülşenî

Nice Rüstem'ler zebûn eyler kemend-i cezbesi
Şîr-i nerler beste-kerden oldu râm-ı Gülşenî

Sûret erbâbı Sezâyî anlamaz nutk etse de
Ma'nevî ilhâm imiş çünkü kelâm-ı Gülşenî

Sezâyî

İNKÂR DİRDİNİN DEVASI

Tarikat pûtasının kimyâsı Gülşenî'lerdir
Maârif lüccesinin âşinâsı Gülşenî'lerdir

Bu erbâbın melâmet üzredir cünbüşleri ey dil
Anınçün ehl-i aşkın müntehâsı Gülşenî'lerdir

Giyüp bin türlü sûretler gelüp arz-ı cemâl eyler
O mahbûbun ezelden mübtelâsı Gülşenî'lerdir

Ne nâm ü ne nişân gözler harâb-ender-harâb olmuş
Tarîk erbâbının ehl-i fenâsı Gülşenî'lerdir

Eyâ emrâz-ı inkâra olanlar mübtelâ gelsün
Sezâyî derd-inkârın devâsı Gülşenî'lerdir

Sezâyî

DİKENSİZ GÜL

Vücûdun mahv iden nûr-ı likâda Gülşenî'lerdir
Gül-i bî-hâre şebnem-veş fütâde Gülşenî'lerdir

Melâmet câmını sunmuş bular sâkî-i vahdet
Fenâ bezminde nûşâ-nûş safâ da Gülşenî'lerdir

Hicâb-ı kesreti kaldırdılar nûr-ı hidâyetle
Temâşâ-yı cemâl-i "eynemâ"da Gülşenî'lerdir

Bular fakr ihtiyâr itmiş velâkin fakr tahtında
Bulup kenz-i hafî dâim gnâda Gülşenî'lerdir

Görüp nakş-ı mecâzîden Sezâyî vech-i dildârı
Bu hâletle olan aşk-ı Hudâ'da Gülşenî'lerdir

La'lî Efendi

DALGIÇ

Bahr-ı fenâyâ dalgıç olan Gülşenîleriz
Dürr-i bekâ-yı mahrec olan Gülşenîleriz

Pervâne-veş celâle perr ü bâl yakıp
Mahv ediben vârin hiç olan Gülşenîleriz

Cân murgı etvâr-ı dili cümle seyr edip
Nûr-ı ehadde nâhic olan Gülşenîleriz

Tedris-i ilm edip dershâne-i gaybde
İlm-i ledünni müntic olan Gülşenileriz .

Sırr-ı Hudâyı sırr-ı Sırrî'den Fenâyi'yâ
Ahz ile kalbe medrec olan Gülşenileriz

La'î Efendi

MERSİYE-İ MERHÛM-I MAĞFÛR ŞEYH GÛLŞENÎ

Yazık değil mi nice bir ey devr-i kînedâr
Derd ü gam ile agladasın bizi zâr zâr

Bir dem dirah-ı ömrüme ber vermedin velî
Etdin doyunca dest-i cefâyile sengsâr

Yaş nice dökmeyem ki gam-ı rûzgârdan
Çeşm-i ümîd ü dîde-i bahtım dolu gubâr

Hâlim harâb ü dîde pür-âb ü ciger kebâb
Dil bî-karâr ü şîşe-i hâtırda inkisâr

Bâg-ı zamânede yüze gülmez gül-i murâd
Hâr-ı belâda olsa benim gibi sad-hezâr

Bu mülk içinde hîç kişi kâmını bulmadı
Ger şâh-ı kâmbin ü eger mîr-i kâmkâr

Derdâ ki seng-i hâdis-i rûzgârdan
Âyîne-i Sikendere erişdi inkisâr

Beytû'l-hazendedir kamu Ya'kûb gibi bu halk
Kaptı meger ki Yûsufu bu gürk-i cân-şikâr

Yerden şu denlü çıkdı göge dūd-ı âh kim
Ebr oldu gökden ehl-i zemîn nâr nâr

Oî âfitâb kara yere girdi mi aceb
Yâ kabr-i tenge sıgdi mı deryâ-yı bî-kenâr

Kavline sâdık idi vü Sıddîk-ı vakt idi
Oldu meger ki Ahmed-i Muhtâra yâr-ı gâr

Tenhâ gönüldü gün gibi kendi sonunda biz
Kaldık ayakda sâye gibi hôr u bî-karâr

Kıldı kabâ libâs-ı hayâtını bildi kim
Ârif katında âr olur esbâb-ı müste'âr

Enfâs-ı kutb-ı dâire-i lâciverd idi
Min-ba'd ola mı ya'ni felek kârı üstüvâr

Ey hâk-i rû-siyâh kanı Gülşeni kanı
Ol ma'rifet güherlerinin ma'deni kanı

Mülk-i fenâda himmet ile şeh-nişân idi
Ol bî-nişâm bilmedi kimse ne şân idi
Akrânı yok güneş gibi meşhûr-ı asr idi
Bu karn içinde hâsılı sâhib-kıran idi
Derc etmiş idi nokta-i vahdetde âlemi
Sırr-ı kulûba ârif idi nüktedân idi
Cümle muhît ü merkeze dek feyz-bahş idi
Zâtı ki kutb-ı dâire-i kün fekân idi
Kevn ü mekanı tutmuş idi cünd-i himmeti
Kendi eğerçi pâdişeh-i lâmekân idi
Ânın vücûd-ı pâki ki cân idi cümleten
Eşyâ içinde cân gibi hükmü revân idi
Ger söze gelse nutk-ı kelâm-ı Hudâ idi
Kavli bedî ü mantıkı mu'ciz-beyân idi
Vüs'atde bahr-ı kulzümü saymazdı katreye
Deryâ-dil idi vü dili gevher-feşân idi
İsâr ederdi zâhir u bâtın güherlerin
Dest ü dili ki mâide-i bahr u kân idi
Rûhu hümâ gibi yere inmezdi bir nefes
Cismi riyâzet ile hemân üstühân idi
Hak üzere cismi sâye gibi seyr ederdi lîk
Gün gibi cânı sâyir-i heft-âsumân idi
Yerde gezerdi sâyesi cismi sanırdı dil
Sîmurg-ı rûhu tâyir-i kuds-âşiyân dil
Ol bir hümâyidi ki Usûlî kulun dahi
İkbâli sâyesinde şeh-i kâmrân idi
Yâ Rab zalâm-ı haşrda nûra delîl ola
Hem ehl-i fakr farkına zıll-ı zalîl ola

Usulî